

GLASBENA PODOBA KRAJEV Z ISTRIOTSKO GOVOREČIM PREBIVALSTVOM

Dario MARUŠIČ

samostojni etnomuzikolog in etnoorganolog iz Strunjana, SLO
libero etnomusicologo e etnoorganologo,, Strugnano, SLO

IZVLEČEK

Prispevek je pregled trenutnega stanja razvoja ljudskega glasbenega izročila v krajih južne Istre z istriotsko (istroromansko) govorečim prebivalstvom. Obravnavani so Rovinj, Bale, Vodnjan, Galižana in Šišan. Posebni poudarek je na vilotah zaradi njihovih različnih izvajalskih praks, ki se dotikajo večine istrskih glasbenih stilov. Vilote so tako eden pomembnejših elementov pri dojetju geneze istrskega glasbenega izročila (ali izročil)

UVOD

Južna Istra je z etnolingvističnega in etnoglasbenega vidika najbolj heterogena istrska mikroregija. Posebno je to izrazito v krajih z romansko govorečim prebivalstvom. Tu je tekom stoletij prišlo do edinstvenega stanja večjezičnosti in večglasbenosti. Na tem področju se namreč prepletajo trije tipi istrske ljudske glasbe: tonalna glasba, dvoglasje v istrski lestvici ter diskantno dvoglasje, medtem ko je jezikovna raznolikost zastopana z različnimi romanskimi in slovanskimi idiomi. Stari istriotski govor je ob istrobeneškem prisoten v Rovinju (Rovigno) in Vodnjanu (Dignano), današnji istrobeneški govori Sissana (Sissano), Galižane (Gallesano) in Bal (Valle) pa ohranjajo precejšnje ostanke istriotskega substrata.

Povsod imamo tudi čakavsko govoreče prebivalstvo, v Rovinju in Vodnjanu kot relativno novejši pojav, medtem ko sta bila Šišan in Bale dvojezična že v preteklosti.

Ob tem ne gre prezreti še italijanskega in hrvaškega standardnega jezika, oba sta seveda prisotna v vseh omenjenih krajih.

Iz tega sintetičnega pregleda je izpuščena Fažana, zaradi kvantitativne nepopolnosti gradiva, ter Pula, zaradi današnjega jezikovnega stanja, ki za razliko od preteklosti radikalno odstopa od naslovne teme.

GLASBENO IZROČILO

Glasbena podoba teh krajev je dokaj kompleksna. Tu so prisotni vsi tipi istrskega izročila z izjemo bugarenja, zato pogosto prihaja do njihovega medsebojnega pre-

pletanja in tako nastajajo tudi prehodne oblike. Krajevne razlike z vidika intenzivnosti prevlade enega od stilov sicer omogočajo delno sintezo stanja glasbenega izročila celotnega področja, vendar pa nas številne lokalne posebnosti najpogosteje privedejo k proučevanju vsakega kraja posebej.

Obstoj različnih plasti tradicije ima svoj dragoceni pomen pri proučevanju geneze istrskega glasbenega izročila. V tem smislu imajo vsekakor prvenstvo vilote, tekstualno enokitične dvovrstične lirske pesmi v trohejskem enajstercu oziroma v desetercu z anakruzo:

In mezo al mar ghe xe un camin che fuma,
la dento xe 'l mio ben che se consuma.

(U) -U-U-U / -U-U

(U) -U-U-U / -U-U

Njihovo glasbeno izvajanje je v osnovi trojno: diskantno, tonalno in v dvoglasju istrske lestvice. Nekateri primeri pa tudi kažejo prehodne značilnosti. Vilote so vokalne in vokalno instrumentalne. Slednje so običajno parafraze istoimenskega plesa in plesa furlane.

Svoj prikaz ljudske glasbe krajev z romansko govorečim prebivalstvom južne Istre sem torej osredotočil predvsem na vilote in ga od kraja do kraja dopolnil s prikazom pomembnejših prvih ostale vokalne in instrumentalne glasbe.

GALIŽANA

V tem kraju z večinskimi romansko govorečim prebivalstvom¹ najdemo vilote tako v dvoglasni vokalni kot v vokalno-instrumentalni izvedbi. Vokalne vilote so

v diskantnem dvoglasju ter se javljajo (z individualnimi variacijami) z dvema melodičnima obrazcema. Prvi je označen kot **a pera** (v paru) in ga izvajajo moški:

1. Cou-pane H an egra - so e mi lon mag - ri ,
2. Cou-pane Co, po - teu - te Co, xe bo - na ,

con pa - ve ti doc pu - ca -
con spante lu - por - teu ta -

e mi lon mag - ri -
ma - ca - va bo -

vo - Co, Co

1.glasbeni primer; izvajajo **Nicolo Moscarda** in **Marcello Simonelli**; vir: DM

Drugi je **a la longa** (na dolgo), ki ga izvajajo mesano, v novejšem času pa tudi v ženskem paru:

33"

ti'ho de-to da vo - ai - re - a ti'ho de-to da vo - nir -

non sa' vo - nu - ca

son sei ve - nu - ca

2.glasbeni primer; vir: STAREC 1, str.135

Vokalno-instrumentalno izvajanje vilote je v tim. **can-to soto le pive** (petje pod dudami). Napev dud je variacija plesa furlane. Svojevrsna posebnost galižanske glasbe je tamburin (**simbolo**), ki igra v paru z dudami (pive). Galižana je tudi edini kraj severnega Jadrana, kjer se to glasbilo še uporablja.

Piščali galižanskih dud so praktično identične s **surlami** čakavsko govorečega prebivalstva, le da slednje danes uporabljajo brez meha.

Pripovedno pesem **Dove ti vadi bela bruneta** pojejo v Galižani tako pod dudami kot v vokalnem dvoglasju v istrski lestvici.

MODERATO

Do-ve ti ie - ni be-la BRU-ne - te, so la, so - le - te por ie ti - ià?

3.glasbeni primer; vir: RADOLE, pesem 64-I

Pesem je znana in priljubljena tudi pri čakavsko govorečem prebivalstvu južne Istre, ki pesem poje v istro-beneškem narečju, napev pa uporablja na surlah kot spremljavo valcera oziroma mazurke

4.glasbeni primer; izvaja **Drago Draguzet**; vir: DM

VODNJAN

Tudi vodnjanske vilote so tako vokalne kot vokalno - instrumentalne. Starejša vokalna oblika so dvoglasni bassi v izvedbi mešanega para:

LARGHETTO

Bu - tajn me - ia - ra la me - ia

me - lin - co - ni - a a

me - lin - co - ni - a a

ma - lin - co - ni - a a a

ma - lin - co - ni - a a a

5.glasbeni primer; vir: RADOLE, pesem 44

Novejša oblika je tonalno dursko dvoglasje (v največjem času tudi večglasje):

LENTO

La pio - ve vi - gna - rò so - la so - li - ta - le

be - gna - rò tmie ben d'iazin ca - si - ta -

6.glasbeni primer; vir: RADOLE, pesem 43

Pri nekaterih vilotah pa je opaziti tudi določene skupne točke z dvoglasjem v istrski lestvici:

LARGO

Vo - jo, cantar vo - jo, starli-gra-menlo va-gajn ma-lo-ra
 la - - - - - malin - ro - - ni - - a
 malin - ro - - ni - - a
 me - - lin - ro - - ni - - a

7. glasbeni primer; vir: RADOLE, pesem 45

Vokaino-instrumentalno se vilota pojavlja kot parafraza furlane in tu velja omeniti, da je Vodnjan edini kraj južne Istre, ki uporablja kot plesno godbo zasedbo violina - malí bas.

BALE

Edine objavljene primere starejšega načina izvajanja vilot najdemo pri Starcu (STAREC 1; STAREC 2).

32°

Ma-ro-sa, nia fa-cho ti lu no-to no-ro-sa ni-a
 fa-cho ti lu no-to el mie ca-ra-lo don-tro (la)
 de la nia sta-la de la nia sta-la (tua)

8. glasbeni primer; vir: STAREC 1, str. 131

Po podatkih pripovedovalcev so bili v preteklosti **bas** si v mešanem dvoglasju, vendar ni izključeno da bi njihova izvedba bila tudi dvojna, tako mešani par kot samo moški par.

Ostala balska ljudska glasba je tonalna novejšega izročila. Med temi so z glasbenega vidika morda najzanimivejše pripovedne pesmi.

ŠIŠAN

Šišan je tipični zgodovinsko dvojezični in dvonacionalni kraj, kjer je ob dvokulturnosti prisotna tudi transkulturnost ljudskega izročila. Dvoglasne šišanske vilote so znane kot **mantignade** in praktično odgovarjajo petju **u dva** in **na tanko i debelo**, pač glede na to, ali je

dvoglasje v tercah ali sekstah. Izraz mantinjada je znan tudi med čakavsko govorečim prebivalstvom, kjer označuje specifično instrumentalno skladbo. Kot balske je tudi šišanske vilote prvi objavil Starec (STAREC 1; STAREC 2), čeprav je že Karabajič (KARABAJIĆ) opozarjal na njihovo ozko zvezo s petjem Hrvatov.

Dor mi hi lo-la mi-wani di sor-wor-dor mi hi lo-la mi-wani di sor-wor-di
 chuz la-to it xie bar-bar de vi-or-le

9. glasbeni primer; izvajajo Giovanni Matias in Antonio Glavina; vir: DM

Kot v Galiziji pojejo v Šišanu vilote tudi v spremljavi dud. Šišanski tip dud je (kljub nazivu pive ki je splošna oznaka za glasbilo z mehom²) drugačen od galižanskega in identičen z mihom Hrvatov. Isti je tudi plesni repertoar.

V Šišanu sem med drugim zabeležil lepo varianto po vsej Istri in tudi širše znane dvojezične pesmi:

Ja san bija u Fiume,
 in Piazza dele jerbe,
 ja san tamo vidija
 cento mila serve.

Jena mi je rekla,
 da san bel moreto,
 druga mi je stavila
 una man sul peto.

Jena mi je rekla,
 da san bel ragaso,
 druga mi je stavila
 una man sul braso.³

Se gavesi puška
 mi te maseria,
 del ben che mi te voio
 vrah ti krv pojija.

ROVINJ

Prve notografije rovinjskih vilot je že v prejšnjem stoletju objavil Antonio Ive (IVE). Vsi primeri so zapisani enoglasno in šele Starčevi (STAREC 1; STAREC 2) dvoglasni primeri nam podajo realnejšo sliko izvajalske prakse. Bežna analiza sicer le dveh primerov nam ne omogoča absolutne klasifikacije stila, vsekakor pa nas usmerja k vsaj približnemu lociranju le-tega znotraj istrskega glasbenega izročila ter nam delno dovoljuje domnevanje glede dvoglasne izvajalske prakse nekaterih starejših enoglasnih zapisov iz Rovinja in ostale Istre.

Rovinske **butunade** se najbolj približajo temperirani tonalnosti. Diskantnost se javlja samo pri kadenciranju, in sicer z občutkom viseče dominantne kadence. Podobne, sicer enoglasne primere, poznamo tudi v ostali Istri:

14"

Qu i so- no par- do- que ri ra-cco e opu-do
ti gna- cun- si- de- ra cho i ta ss- lu-do

10. glasbeni primer; vir: STAREC 1, str.139

Ob vilotah so v Rovinju še značilnejše **arie da nuoto** (nočni napevi) in **bitinade**.

Arie da nuoto so troglasne (z občasnimi vmesnimi štiriglasji) z dvema tenorjema in dvema enoglasnima basoma (danes sicer postajata basa vse bolj baritona) in spominjajo na dalmatinsko klapsko petje. Arie so harmonsko dokaj kompleksne, izvajanje je sottovoce, medtem ko je vsebina pesmi različna in največkrat v italijanščini. Naslednja je enostavnejša varianta in eden redkih primerov v rovinski istriotščini:

Posebnost v Istri so rovinske bitinade, ki jih izvaja solist ob večglasni vokalni spremljavi. Spremljava onomatopoejsko oponaša glasbila, po mnenju večine izvajalcev kitaro. Ta način petja naj bi nastal zaradi njegove vloge petja ob delu, kjer so roke zasedene in torej kitarska spremljava ni možna. Izven Rovinja je podoben stil petja znan v Genovi (trallalero) in v Toskani okrog Grosseta (bei). Nekatere sorodnosti kažejo tudi sardinski tenores ter skupinsko petje v Gruziji.

3. JEZIKOVNO GLASBENI ODNOSI

Kot vemo je jezik ljudske pesmi redkokdaj čisto narčne ali čisti knjižni jezik. Lahko ga definiramo kot "ljudski knjižni jezik" ali kot "jezik ljudske književnosti". Tudi v enojezičnih okoljih je jezik pesmi "poetičen" in torej različen od vsakdanjega govora, vsekakor pa je to toliko bolj kompleksno v večjezičnih situacijah kjer imamo tudi več "ljudskih knjižnih jezikov" (v našem primeru: istriotsko z elementi istrobeneškega in italijanskega standardnega jezika; istrobeneško z elementi italijanskega standardnega in istriotskega jezika; italijansko z elementi istriotskega in istrobeneškega; "makaronske" pesmi, v katerih se konkretno prepletajo različni jeziki).

ADAGIO

El si' n- bi- a- go x ua- or- ur da pé- ie ole la sa- a- la.
Cu- u- wa- pi- ten- ta ba- la Ce in pe- ie uel pal sta.

11. glasbeni primer; vir: BENUSSI, pesem 4

Kritično dožemanje jezika ljudske pesmi je zatorej pomembno pri ugotavljanju "pripadnosti" neke pesmi določenemu jeziku v primeru kontakta sorodnih jezikov oziroma aktivne večjezičnosti sorodnih jezikov in torej s tem možnosti jezikovne amalgamiranosti. Toliko bolj, ko specifično glasbena forma ali stil pripada različno-jezičnim skupnostim.

Če opravimo bežen pregled vseh omenjenih značilnih stilov glasbe v krajih z istriotsko govorečim prebivalstvom, lahko približno zaključimo, da so najbolj istriotske rovinjske bitinade zaradi svojega največkrat avtorskega teksta, subtilno ustrezajočega rovinjskemu govoru. Sledijo avtohtone vilote, vezane na živo ljudsko produkcijo in torej dovezetne na dvoindividualno (dvočasno izvajanje!) transformacijo v skladu s stopnjo lokalnega krajevnega stanja istriotščine. Naslednje mesto v tej paralelistvici zavzemajo pripovedne pesmi, katerih večina ima svoj izvor izven Istre. Najbolj italijansko standardne so arie da nuoto.

Posebno poglavje pa so konkretno dvojezične ali večjezične makaronske pesmi, ki imajo transnacionalni panistrski značaj.

4. ZAKLJUČEK

Večnacionalna multikulturalna Istra je težko monolitno določljiva v svoji časovno prostorski gibljivosti. Prav ta

nestalnost pa je vsekakor največji motiv za interdisciplinarno sistematično proučevanje istrskega mikrokozmosa, pričakujoč seveda sinteze, a istočasno zavedajoč se, da so le-te vsakič na novo začasne.

1) Točni statistični podatki o uporabi raznih jezikov mi niso znani. Objavljeni pa so bili podatki popisa prebivalstva iz leta 1991, glede na opredelitev po narodni pripadnosti (Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima. Republički zavod za statistiku, Zagreb 1992). Glede na obravnavane kraje sledi:

	preb.	Hrvati	Italijani	Istrani	ostalo
BALE	885	363	324	98	200
GALIŽANA	1248	236	607	121	286
ROVINJ	12210	7136	1761	1335	1987
ŠIŠAN	525	208	181	78	58
VODNJAN	3678	1742	750	408	778

2) Tudi ludro in folo.

3) Nekateri namesto besede *braso* pojejo *caso*.

RIASSUNTO

Il saggio tratta la fase attuale dell'evoluzione della tradizione musicale nei paesi dell'Istria meridionale abitati dalla popolazione che ancor'oggi parla un antico, in Istria l'unico autoctono, idioma romanzo: vengono elaborati i canti popolari di Rovigno, Valle, Dignano, Gallesano e Sissano. L'autore dedica un particolare interesse alle villotte che sono indispensabili per capire la genesi della tradizione musicale popolare istriana.

VIRI IN LITERATURA:

BENUSSI: Benussi L., Le "arie da nuoto" di Rovigno. v: "Atti", vol.XIV Centro di ricerche storiche, Rovigno 1983-84, str. 377-381.

DM: Marušič D., Terensko gradivo.

IVE: Ive A., Canti popolari istriani raccolti a Rovigno, Torino 1877

KARABAJIĆ: Karabajić N., Muzički folklor Hrvatskog Primorja i Istre, Rijeka 1956.

RADOLE: Radole G., Canti popolari Istriani, Firenze 1968.

STAREC 1: Starec R., I discanti popolari della tradizione popolare italiana in Istria.

v: "Atti e memorie della Società Istriana di Archeologia e storia patria", n.s. XXXIV 1986, str. 117-142.

STAREC 2: Starec R., Canti e musiche popolari dell'Istria veneta. LP Albatros ALB/20, Milano 1984.